

УДК 315.774

Володимир Євгенович Шедяков

СТИМУЛЮВАННЯ БАЖАНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗДІЙСНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Різностямовані сучасні тенденції модернізації неklasичного типу, що різною мірою втягають до інформаційного суспільства всі частини соціуму, суттєво ускладнюють умови соціальної інженерії. Водночас глибина та своєрідність перетворень визначають появу більш комплексних проблем, завдань і потребують нових механізмів управління, в тому числі завдяки розвитку шляхів стимулювання бажаних трансформацій у системі соціальних технологій здійснення інформаційних впливів.

Аналіз досліджень і публікацій. Характеризуючи соціальну організацію суспільних відносин у статті як базові використовуються методологічні підходи К. Маркса, К. Поппера, А. фон Хаєка. Враховуються також основи синергетичних підходів до управління, що заклали В. І. Арнольд, Н. Вінер, І. Пригожин, Г. Хакен, узагальнення фундаментальних положень у сфері соціальних технологій, а також менеджерських інновацій — у радянській традиції (О. М. Аверін, А. Г. Венделін, Д. М. Гвішиані, В. М. Глушков, В. І. Голіков, В. Г. Городяненко, Л. Я. Дятченко, В. А. Забродський, В. В. Косолапов, В. А. Медведєв, В. І. Скуріхін, Л. М. Суворов, Ю. О. Тихоміров, Р. І. Трухаєв) і за кордоном (Р. Акофф, Є. Старосьцяк, Д. Уайлд, А. Уїлсон, М. Уїлсон, Р. Уотермен, Г. Фрон, С. Янг).

Концепції використання соціальних технологій саме у формуванні та використанні інформаційних впливів ретельно розробляли ще в Давньому Китаї та Візантії, пізніше — такі відомі дослідники, як Е. Бернейз, Б. Л. Гарт, С. Каннінгем, Х. Д. Лассвел, В. Ліпшман, Е. Ноелле-Нойманн. На цей час різні (технологічний, організаційний, соціально-індивідуально-психологічний, функціональний тощо) аспекти інформаційних впливів аналізують, зокрема, Е. Аронсон та Є. Пратканіс, Т. Вивльгельм, Н. Л. Волковський, С. Н. Гриняєв, В. Донсбах, С. Г. Кара-Мурза,

Х. М. Кепплінгер, У. Куастхофф, М. Кунцик, О. В. Литвиненко, Дж. Най, М. Постер, Г. Г. Почепцов, Д. Ронфельдт, Р. Мак-Чесні, В. Фаркаш, А. Едмюллер.

Крім того, у процесі аналізу співрезонування тенденцій трансформації соціальних відносин та управління наріжними працями є як фундаментальні роботи з вивчення провідних особливостей феномену соціальної та індивідуальної поведінки в контексті проведення соціальної політики, так і сучасні соціолого-психологічні дослідження (в тому числі — зафіксовані в українських виданнях “Стратегічна панорама”, “Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони”, “Український соціум”, “Соціологія: теорія, методи, маркетинг”, “Соціальна психологія”, інтернет-виданнях).

Разом із тим, дослідження цих проблем часто проводяться відокремлено, коли підходи та інструментарії різних шкіл не підтверджують, а послаблюють один одного. До того ж практична й теоретична апологетика адміністративного управління, його методів і системи прийшла до природної кризи. Але кризові моменти проявляються і в загальносвітових тенденціях розвитку раціонально-бюрократичного керівництва. Тому світова спільнота шукає нові шляхи та моделі в цій сфері. У цій ситуації концепція рефлексивної поведінки соціолога Е. Гідденса якраз і передбачає, що модернізація управління стає рефлексивною, коли розрушуються базові принципи модерну, здійснюються структурні зміни, непідвладні контролю і прогнозу. Згідно з його ідеями нині формується рефлексивне суспільство, де індивіди постають “соціальними теоретиками”, здійснюючи переоцінку норм соціальної поведінки [1]. Коли дійсно кардинально змінюються умови, то необхідно відповідним чином розвиватися усій регулятивній системі, що має відображатися й оперативно-тактичною структурою військ.

Таким чином, *метою статті* є дослідження провідних загальносвітових та вітчизняних тенденцій трансформації соціального контексту інформаційних впливів і визначення ефективних змін у соціальному управлінні ними.

Основна частина. Перелік базових соціальних технологій є добре відомим (див., наприклад, [2; 3]), як й вимоги до якості сучасного управління [4—7]. Причому до типології управлінських рішень аналітики включають: 1. Жорстко детерміновані: 1) стандартизовані, 2) похідні. 2. Ініціативні, не жорстко детерміновані: 1) ситуаційні, 2) реорганізаційні, а типами соціального управління стають процеси, що організуються свідомо, самоорганізуються — та стихійні [8, с. 47—62]. Водночас, соціальні відносини — явище більш складне, ніж просте спрямоване втілення мети. Про все знати неможливо, частина (іноді — найважливіша) відомого — неправдива. При цьому протилежна сторона завжди створює щось, чого не чекаєш — і до цього маєш бути наготові. До того ж, і специфіка часу — якісне та кількісне зростання не передбачуваних наслідків. Безумовно, відсутність єдиної правильної стратегії зовсім не передбачає відмови від них взагалі (інакше підвищується ймовірність перетворення на елемент чужої стратегії), але веде до підвищення різноманітності. Використання соціальних технологій здатне пом'якшити ситуацію, підготувати до майбутніх трансформацій — не більше. Взагалі ж до найбільш суттєвих моментів будь-якої соціальної технології входить самообмеження, вказівка на те, чого досягти не можна та робити не слід. У цьому зв'язку концептуальними представляються ідеї Ф. А. фон Хаска про те, що, зокрема, через принципову неможливість сконцентрувати увесь досвід, розпорошення знань серед багатьох суб'єктів “науковий аналіз показує, що, дотримуючись моральних традицій, які формуються спонтанно, ... ми виробляємо й накопичуємо більше знань і багатства, ніж можна здобути й використати в централізованому керуванні економіки, прихильники якої претендують на суворе дотримання “розуму” [9, с. 44].

Відповідно, “літання помилок” усіх підходів, що сформувалися в душі сцієнтизму й конструктивізму, включає наступні ідеї, що нібито нерозумно: 1) дотримуватися того, що не піддається науковому обґрунтуванню або не підтверджується спостереженням; 2) дотримуватися того, що незрозуміло; 3) дотримуватися певної лінії поведінки, якщо її мета повністю не визначена заздалегідь; 4) робити що-небудь, якщо всі наслідки цього не відомі заздалегідь і вони не вигідні [9, с. 109]. Навпаки, невизначеність

цілей і факторів, виявлення якісно різних чинностей — об'єктивна даність людського суспільства, яка, безумовно, вимагає відповідних соціальних технологій.

Зважаючи на це, соціальний технолог (або інженер) буде дивитися на соціальні відносини з “функціональної” або “інструментальної” точок зору. Отже, “поелементний” технолог або інженер знає, що спроектована лише незначна меншість соціальних проектів, всі інші просто “виросли”, це не навмисні результати. Звідси — принципова локалізація раціонально організованого керування, його межі; необхідність підготовки до використання спонтанності, розгортання маловірогідних подій. Розмежування утопічної й поелементної соціальної технології відкриває перспективи визначення реальних меж можливостей інформаційних впливів у суспільному організмі. Але саме виявлення кордонів і є гарантією здатності в їхніх рамках досягати необхідних ефектів — зі збереження нормативної якості або спрямованого нарощування бажаних властивостей. Відповідно, на думку К. Поппера, можна виокремити два види прогнозу при формуванні “вікон уразливості”: 1) пророчий: тайфун невідворотний, проте його можна уникнути або підготуватися до нього; 2) технологічний: укриття витримає стихію, якщо спроектоване певним чином. Другий варіант має алгоритм дій для соціальної інженерії, перший — залишає можливості індивідуального вибору [10, с. 72].

Водночас, навіть в умовах отримання передбачуваних наслідків впливів є не тільки оптимістична інтерпретація: дійсність реагує на заходи очікуваним чином, що дає змогу припустити, ніби дискурсивні (розсудливі, засновані на попередніх міркуваннях) моделі виправдані. Існує й песимістична: йде непомітне й таке, що не інтерпретується раціональне накопичення негативних передумов прийдешніх змін і подій. Відповідно, часто виграш — наслідок саме порушення штучних обмежень та творчого використання конкретної специфіки обставин протипротива. Визначними полководцями стають не завдяки вражаючим планам, а вмінням забезпечувати перемогу, коли ці задуми провалюються.

Таким чином, інформація — це організаційний ресурс і чинник розвитку, що забезпечує своєчасне повідомлення, обізнаність і можливість попереднього аналізу та дій у відповідь: хто більше знає про контрагента, той і має більше варіантів дій для здобуття перемоги. І цінність прогнозів тут не тільки в тому, що вони справджуються, але й у тому, що при їх підготовці та вивченні працює системне мислення: виявляються та розставляються в комплексі частини сучас-

ного, їхні корені в минулому, можливості виникнення майбутніх конфігурацій. Окрім того, це дає можливість подолати загрози, пов'язані з урахуванням лише деякої реальності, та механістичну віру в фатальну визначеність перебігу подій. Причому формування, розширення та поширення “вікон уразливості” соціокультурної цілісності та її інформаційної системи здійснюється під впливом чинників внутрішніх та/або зовнішніх, процесів керування, самокерування та некерування. Отже, змінюється конкретне середовище інформаційних впливів, співвідношення загальних та специфічних соціальних технологій в успішних управлінських композиціях.

Проте на сьогодні здійснюється перехід від пірамідальних до мережових форм соціальної організації, де великим зрівнюючим чинником є сама інформація, але диференціюючим — доступ до неї [11—13]. Ієрархічні методи, ефективні в минулому, нині дають збій. Соціальні структури перекриваються різноманітними й багатонаправленими зв'язками, що потребує мережової організації управління; “на зміну традиційної бюрократичної залежності та ієрархічної підлеглості поступово приходять принципи автономії і відповідальності влади за виконання своїх функцій” [14, с. 27—32]. Безумовно, навіть в інформаційну еру зовсім не будь-яка інформація є основою для структури інформаційного простору [15; 16]. Тільки соціально значуща інформація безпосередньо пов'язана з осмисленням і інтерпретацією відомостей та структурує інформаційний простір. Причому його ефективно відчуження підтверджує реальність інформаційного капіталу суспільства [17, с. 167—169].

Однак, для складних систем із великою кількістю ступенів свободи випереджальним відображенням, різноманіттям критеріїв та їхньою рухливістю важко виявити майбутню динаміку, передбачити її відтворення в інформаційній зоні окремої людини, тим більше — в умовах конфлікту [18; 19]. В. Парето характеризував будь-які соціальні зміни як трансформації характеру керування та складу менеджерів. Коли відтворюються полісистеми з можливою швидкою зміною мереж і технологій, то часто соціальні комунікації мають імовірний характер, їхня детермінація є не причиновою, а синхронною. Така модель наближується до варіанта несистемної соціальної спільноти. Тому, природно, максимами при підготовці та проведенні інформаційних впливів у цих умовах є:

- не конструювати своїх планів, не отримавши максимум інформації про плани інших;

- не триматися колишніх планів, отримуючи нову інформацію;
- не думати, що тебе звісно усе омине;
- не чекати, що маєш все знати до початку дій: бездіяльність у гонитві за повнотою інформації — безглуздо, але бездіяльність як елемент стратегії — природно.

Утім, окрема подія — результат комплексу причин, і стимулювання бажаних трансформацій часто діє більш надійно, ніж спроба директивного управління. Ефективне переконання може дати більше, ніж примушення. Вдалі інформаційні операції змінюють відносини, породжують емоції та впливають на поведінку. Створення умов бажаних трансформації доповнюється синергетичними властивостями соціальних структур. У тому числі, адаптацією (самоорганізацією) 1-го типу, коли змінюється стан відносин, та 2-го типу, де трансформації торкаються змісту взаємодій процесів, аж до виникнення нових відносин для підтримки (заміни) інвалідних.

У свою чергу, підвищення результативності інформаційного впливу передбачає широке використання психологічних ресурсів трансформування несвідомих мотивів поведінки людини (див., наприклад, [20; 21]). Отже, відповідно до класичного визначення німецького соціолога Г. Франке, маніпуляція — психічний вплив, який здійснюється приховано. Як відомо, мета маніпулятивних дій — це забезпечення трансформації поведінки без прямого примусу. Двома найбільш поширеними напрямками маніпуляцій є індивідуальний та масовий. Фундаментальні варіанти трансформації світосприйняття оперують переважно соціальним віддзеркаленням, тоді як актуальні — індивідуальним. Відповідно, для інформаційного впливу психологічна обробка може мати переважно “сконцентрований” або “розпорошений” характер. Добре відомим прикладом останнього є психологічна робота з населенням країни перед початком бойових дій військ.

Психологічне забезпечення інформаційного впливу трансформується відповідно до змін технологій і ресурсів (аж до психотропної зброї) та суттєво залежить від психологічного портрету об'єкта. Проте “цілком раціональна конструкція, з якою відбувається оперування, насправді має в собі прихований елемент..., який може не бути раціональним, а, наприклад, емоційним чи спиратися на архаїчні моделі... поза свідомістю,... може набувати форм, які не підлягають раціональному аналізу: емоційний, харизматичний, який реально реалізується в досвіді, але не прораховується, безпосередній перехід з активованої колективної свідомості, реалізація впливу поза системою індивідуального прийняття рішень, заміна

цілого частиною” [22, с. 15]. Суттєво в цьому контексті, що химерність може бути властивою не тільки річній, але й рефлексивній свідомості та мати підґрунтя у підсвідомості (що, зокрема підвищує роль міфічного рівня забезпечення інформаційних впливів завдяки висвітленню змісту констант підсвідомості та можливостям трансформації світосприйняття). Водночас спираючись на провідні системні символи дає змогу не тільки закріпити інформацію в підсвідомості людини, але і відповідним чином означити її [23]. У свою чергу, це створює потрібну установку, що перебудовує під себе всі інші відомості, і що закріплює потрібним чином їх інтерпретацію. Таким чином, формується “інформаційний якор” і “інформаційна установка” сприйняття й реакції. Відповідно, підкоряючись домінуючій установці, людина сама вбудовує в свою життєдіяльність необхідні фрагменти, домис-

лює те, що не дістає й інтерпретує те, що відбувається. Люди, як правило, не бачать того, чого не чекають побачити. Відповідно, можуть бути заздалегідь створені та закладені ситуації (“соціальні та індивідуальні автомати”), які передбачатимуть стандартні рішення об’єктів впливу та здатні змінювати вектори бажань, їх силу та спрямованість. І тут необхідно розрізняти три аспекти змін соціальних технологій здійснення інформаційних впливів: техніко-технологічний (інструментальні засоби вирішення завдань), соціально-інституціональний (вдосконалення інституціональної сфери суспільства) й культурно-ціннісний (народні традиції, історичний досвід, соціальна спадщина) — та низьку рівнів (див., наприклад, [24, с. 98]). Відповідно, підготовка до інформаційного впливу передбачає визначення засобів оптимальної трансформації (див. табл. 1).

Таблиця 1

Типи планування (за Р. Аюффом)

Тип планування	Засоби	Задачі	Цілі	Ідеали	Орієнтація
Операційне	Відбираються	Надані	Надані	Надані	Інактивна
Тактичне	Відбираються	Відбираються	Надані	Надані	Ріактивна
Стратегічне	Відбираються	Відбираються	Відбираються	Надані	Преактивна
Нормативне	Відбираються	Відбираються	Відбираються	Відбираються	Інтерактивна

При цьому міцність використання соціально-політичних міфів, що формуються наново, часто безпосередньо залежить від їх укоріненості в етичній свідомості жителів регіону, від міцності базування на сакральних міфах народу. Саме тому часто особливо ефективною в цих умовах стає стратегія, пов’язана не стільки з реалізацією прямого адміністративного насильства, скільки із забезпеченням культурного домінування, з поширенням необхідної системи цінностей, ієрархії інтересів, пріоритетів і сенсів. Як пронизана на рівні підсвідомості міфологічним освоєнням дійсності, соціальна реальність допускає конструювання відповідно тим символам, що закладаються на рівні безумовних рефлексів.

Тому не завжди краща брехня — це частина правди або напівправа, приправлена вигадкою. Іноді найкраща брехня — та, що дуже безглузда, щоб бути прийнятою за брехню. Відповідно, завдання хибної пастки — відволікання уваги від справжньої; ілюзії — доповнення реальності. Для протистояння інформаційних систем (аж до спроб часткового інформаційного блокування), в тому числі через суперечності національних інтересів вкрай суттєво, що глобалістичні тенденції постмодерну неминує породжувати та посилюють регіоналізацію, яка закріплює специфічну систему соціальних символів та міфів, певних “куль-

турних координат” кожної людини як людини соціальної.

Характер виникаючих варіантів соціальної інженерії можуть задаватися при цьому специфічними рисами мозаїки трансформацій, які іноді називають пост(не)модерном або квазіпостмодерном, що суттєво трансформує соціальну дійсність та ресурси впливу [25]. Водночас, із погляду аналітичної школи Е.Гідденса, навіть “соціальні відносини вже не можна сприймати як об’єктивну даність — вони не спадкуються, а створюються людиною, що веде до зростання невизначеності та ризику, але водночас і відкривають нові можливості” [1, с. 33]. При цьому постійні зміни в діяльності потребують інноваційного управління, самодіяльність ініціює його синергетичний, самоорганізуючий характер та потребує “м’якого” регулювання (див. табл. 2).

Висновки. Таким чином, здійснюються зміни результативних соціальних технологій реалізації інформаційних впливів від варіантів жорсткого управління до моделей м’якого регулювання поведінки людей, соціальних відносин та процесів через стимулювання бажаних трансформацій. Водночас особливості нової епохи підсилюють потенційні можливості для інформаційних впливів ефективного використання пограничних психічних станів, маргінальних груп суспільства, проміжних соціальних шарів, територій інтенсивного діалогу і, відповідно, потенціал міждисциплінарного аналізу.

Соціальний розвиток і соціальне управління

Тип соціальних відносин	Традиційна діяльність	Відчужена праця	Вільна самодіяльна творчість
Тип організації соціальних відносин	Соціально-ієрархічна організація	Економічна організація	Соціокультурна організація
Тип особистості	Людина природна	Людина економічна	Людина творча
Тип культури	Традиційна культура	Модерністська культура	Постмодерністська культура
Тип суспільства	Аграрне суспільство	Індустріальне суспільство	Інформаційне (постіндустріальне) суспільство
Тип господарства	Натуральне господарство	Товарно-ринкове господарство	Постринкове господарство
Тип соціального управління	Традиційне управління	Раціонально-бюрократичне управління	Інноваційно-синергетичне управління

Також помітніше стає виникнення світу, що складається з достатньо різнорідних частин; держав, що віддаляються одна від іншої в координатній сітці соціального вибору; підходів, які впливають із пріоритетів свободи, демократії, прав людини або виокремлюють як першочергові цілі стабільності, ресурсної безпеки й розвитку. У будь-якому випадку, втрачається етична правота “хрестоносців” або “воїнів Аллаха”, коли заради поширення однієї системи цінностей передбачалося знищувати інші. У цьому світі, незважаючи на певні додаткові складності, втілення конкретних форм оптимальної реалізації інформаційних впливів передбачає широке застосування алгоритмів сценарного, проектного та варіативного підходу до втілення м'якого регулювання.

Література

1. Reflexive Modernisation: Politics, Traditions and Aesthetics in the Modern Social Order / Beck U., Giddens A., Lash S. — Cambridge : Polity Press, 1994. — 415 p. 2. Дятченко Л. Я. Социальные технологии в управлении общественными процессами. — Белгород : Центр социальных технологий, 1993. — 343 с. 3. Социальные технологии : толковый словарь / отв. ред. В. Н. Иванов. — М. : Белгород : Луч — Центр социальных технологий, 1995. — 309 с. 4. Fundamentals of Strategic Management / R. D. Freed. — Merrill Publishing Company, 1986. — 517 p. 5. Шедяков В. Е. Якість соціального управління як чинник національної безпеки / В. Е. Шедяков // Стратегічна панорама. — 2009. — № 1. — С. 39—43. 6. Ионов М. Д. О рефлексивном управлении противником в военном конфликте / М. Д. Ионов // Воен. мысль. — 1995. — № 1. — С. 46—50. 7. Черных В. А. Основные проблемы теории военного управления и пути их решения / В. А. Черных, Р. Ф. Арсланов // Воен. мысль. — 2006. — № 5. — С. 46—53. 8. Пригожин А. И. Социология организаций / А. И. Пригожин. — М. : Наука, 1980. — 257 с. 9. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность / Ф. А. Хайек. — М. : Новости, 1992. — 304 с.

10. Поппер К. Ницета историцизма / К. Поппер. — М. : Прогресс, 1993. — 187 с. 11. Кастельс М. Информационные технологии, глобализация и социальное развитие / М. Кастельс // ОЙКУМЕНА. Альманах сравнительных исследований политических институтов, социально-экономических систем и цивилизаций. — X, 2004. — Вып. 2. — С. 17—32. 12. Пресса и общество: что же с нами происходит? (“Круглый стол” журнала “Регион: проблемы и перспективы” // Регион: проблемы и перспективы. — 1997. — № 4. — С. 4—14. 13. Тенденции социальных и политических перемен в развитых странах в условиях перехода к информационному обществу / отв. ред. Н. В. Загладин. — М. : ИМЭМО РАН, 2004. — 137 с. 14. Судоргин О. А. Новая роль информационного пространства в XXI веке / О. А. Судоргин // Власть. — 2009. — № 1. — С. 27—32. 15. Ohmae K. The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy. — L. : Fontana, 1990. — 272 p. 16. Appadurai A. Modernity at Large. Cultural Dimension of Globalization. — Minneapolis: Univ. of Minnesota Press, 1996. — 246 p. 17. Дятлов С. А. Информационный капитал: понятие, структура и эффекты / С. А. Дятлов, Т. А. Селищева // Интернет и современное общество: Материалы IX Всерос. конф. — СПб., 2006. — С. 167—169. 18. Суська О. О. Інформаційне поле особистості. Формування інформаційного вибору в умовах сучасного соціокультурного середовища / О. О. Суська. — К. : ДАККІМ, 2003. — 188 с. 19. Інформаційні технології у збройній боротьбі: тенденції і перспективи використання / О. Ю. Пермяков, В. В. Рябцев, І. Є. Вернер // Наука і оборона. — 2004. — № 2. — С. 38—41. 20. Цветков Э. А. Психоника или программируемый человек / Э. А. Цветков. — СПб. : Лань, 2000. — 192 с. 21. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е. Л. Доценко. — СПб. : Речь, 2003. — 304 с. 22. Почепцов Г. Політехнології в загальній систематичній технології впливу / Г. Почепцов // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. — Спецвип. : Політичні технології. — С. 6—20. 23. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование / К. Флад. — М. : Прогресс-Традиция, 2004. — 263 с. 24. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф. — М. : Прогресс, 1985. — 327 с. 25. Онопрієнко В. І. Соціологія переднього краю досліджень / В. І. Онопрієнко // Наука та наукознавство. — 2008. — № 2 (60). — С. 42—48.

Статья посвящена изложению авторской концепции социальных ресурсов и технологий постсовременных информационных операций. Осуществленный для этого анализ процессов трансформации позволил предсказать развитие социального управления и создать модель постсовременных информационных влияний — стимулирования необходимых изменений.

Ключевые слова: информационные технологии, информационный капитал, стимулирование, постмодерн.

The article is devoted to the author's concept of social resources and technologies of postmodern information operations. The study of transformation processes performed for this purpose enabled to forecast social management development and to create the model of postmodern information influence — necessary changes stimulation.

Key words: information technologies, information capital, stimulation, postmodern.